

Οι σχέσεις του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: από την αποτροπή στη ρήξη;¹

Αστέρης Πλιάκος, Καθηγητής Ευρωπαϊκού Δικαίου στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σχέσεις του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (ΓΣΔ) με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) συμβολίζουν την συνταγματική διαμάχη που συνοδεύει τη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία όσο περισσότερο προχωρεί τόσο μεγαλύτερη αντίσταση θα συναντά από τους θεματοφύλακες της εθνικής συνταγματικής νομιμότητας, δηλαδή προπάντων τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια, συνταγματικά ή με αντίστοιχες ελεγκτικές αρμοδιότητες.

Το ΔΕΕ ως θεσμικό όργανο της Ένωσης οφείλει να συμβάλλει, κατά την άσκηση των καθηκόντων του², στην «προώθηση των αξιών της, στην επιδίωξη των στόχων της, στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της, των συμφερόντων των πολιτών της και των συμφερόντων των κρατών μελών, καθώς και στη διασφάλιση της συνοχής, της αποτελεσματικότητας και της συνέχειας των πολιτικών και δράσεων της»³.

Στο βαθμό επομένως που η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) άμεσα ή έμμεσα θίγει το εθνικό σύνταγμα, τα εθνικά δικαστήρια, οφείλουν να το προασπίζονται, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συνθήκες σύγκρουσης. Παράδειγμα, το άρθρο 28.3 του Ελληνικού Συντάγματος αποδέχεται περιορισμούς «στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας», «εφόσον αυτό υπαγορεύεται από σπουδαίο εθνικό συμφέρον, δεν θίγει τα δικαιώματα των ανθρώπων και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος και γίνεται με βάση τις αρχές της ισότητας και της αμοιβαιότητας». Στο ίδιο πλαίσιο, το άρθρο 23.1 του Γερμανικού Συντάγματος, το οποίο είναι σαφέστερο και αναλυτικότερο, προβλέπει ότι «(1) Zur Verwirklichung eines vereinten Europas wirkt die Bundesrepublik Deutschland bei der Entwicklung der Europäischen Union mit, die demokratischen, rechtsstaatlichen, sozialen und föderativen Grundsätzen und dem Grundsatz der Subsidiarität verpflichtet ist und einen diesem Grundgesetz im wesentlichen vergleichbaren Grundrechtsschutz gewährleistet. Der Bund kann hierzu durch Gesetz mit Zustimmung des Bundesrates Hoheitsrechte übertragen».

Οι διαρκείς μεταβιβάσεις αρμοδιοτήτων στην ΕΕ από τα κράτη μέλη, προκάλεσαν την αντίδραση των εθνικών δικαστηρίων, μεταξύ των οποίων το ΓΣΔ έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο ρόλος αυτός μπορεί να διακριθεί σε δύο φάσεις. Κατά την πρώτη, επισημαίνεται το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να κινείται το ΔΕΕ, τυχόν υπέρβαση του οποίου οδηγεί στην μη εφαρμογή των αποφάσεών του, ενώ κατά τη δεύτερη φαίνεται να τίθενται σε εφαρμογή οι «κυρώσεις» της υπέρβασης.

¹ Το άρθρο βασίζεται σε ομιλία στο 3^ο ετήσιο επιστημονικό συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ) σε συνεργασία με τον ΔΣΗ τον Απρίλιο του 2016 στο Ηράκλειο Κρήτης και θα δημοσιευτεί και στο Βιβλίο του Συνεδρίου. Στο τελικό κείμενο διατηρήθηκε κατά βάση ο προφορικός του χαρακτήρας. Απλά προστέθηκαν ορισμένες διευκρινίσεις στις σχετικές υποσημειώσεις.

² Σύμφωνα με το άρθρο 19.1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ): «το ΔΕΕ εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών».

³ Άρθρο 13.1 ΣΕΕ.

2. ΑΠΟΤΡΟΠΗ

Ήδη από το 1974, στην γνωστή ως *Solange I* απόφασή του το ΓΣΔ έκρινε ότι στην υποθετική περίπτωση μιας σύγκρουσης μεταξύ των Κοινοτικών Κανόνων και των συνταγματικών διατάξεων που προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα, οι συνταγματικές διατάξεις υπερέχουν, αμφισβητώντας έτσι ανοιχτά την αρχή της υπεροχής που το ΔΕΕ καθιέρωσε με την απόφαση *Costa versus ENEL*, το 1964. Αφορμή υπήρξε η απόφαση *Internationale Handelsgesellschaft*, το 1970, όπου το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η αρχή της υπεροχής αφορά και τις συνταγματικές διατάξεις. Πρέπει να επισημανθεί ωστόσο ότι το ΓΣΔ, διαμορφώνοντας την πρώτη «αιρετική» του απόφαση, έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης δεν συνιστούσαν παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει το Γερμανικό Σύνταγμα.

Η εν συνεχεία ανάπτυξη μιας ευνοϊκής για την *κοινοτική προστασία* των θεμελιωδών δικαιωμάτων νομολογίας από το τότε Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) συνέβαλε στην υιοθέτηση της απόφασης *Solange II*, το 1983, από το ΓΣΔ. Η δεύτερη απόφαση, χωρίς να προσβάλλει την ουσία της πρώτης, θεώρησε ότι στο βαθμό που τα θεμελιώδη δικαιώματα προστατεύονται κατά τρόπο αντίστοιχο με εκείνο του Γερμανικού Συντάγματος, στο πλαίσιο του Κοινοτικού Δικαίου, το ΓΣΔ δεν θα ασκεί τη σχετική ελεγκτική του αρμοδιότητα. Παράλληλα, έκρινε, αφενός ότι δεν είχαν παραβιαστεί στη συγκεκριμένη υπόθεση τα επικαλούμενα συνταγματικά δικαιώματα, πράγμα αυτονόητο, αφετέρου, πράγμα συνεπαγόμενο, ότι η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από τη Γερμανική Κυβέρνηση στην Κοινότητα δεν μπορεί να οδηγήσει σε παραβίαση των θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων, ούτε σε παραβίαση της βασικής συνταγματικής δομής.

Η στάση αυτή του ΓΣΔ προσέλαβε μια πιο ολοκληρωμένη μορφή με τον έλεγχο της συνταγματικότητας της Συνθήκης του Μάαστριχτ⁴. Η επιφύλαξή του για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντάχθηκε στην ανάγκη προστασίας της δημοκρατικής αρχής, όσον αφορά τις σχέσεις που πρέπει να αναπτύσσονται μεταξύ της ΕΕ, πλέον, και του Γερμανικού Συντάγματος. Σε μια εκτενή και πολιτικά φορτισμένη απόφαση, το ΓΣΔ εξάρτησε την αρχή της υπεροχής των κανόνων της Ένωσης από το σεβασμό της δημοκρατικής αρχής, της αρχής των ειδικών και περιορισμένων αρμοδιοτήτων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, όσον αφορά το σεβασμό της δημοκρατικής αρχής, οι μεταβιβάσεις αρμοδιοτήτων πρέπει να γίνονται με τη συγκατάθεση του Γερμανικού Κοινοβουλίου και η Ένωση πρέπει να αναπτύσσεται ως ένας «δήμος», δηλαδή ως μια «πνευματικά, κοινωνικά και πολιτικά ομοιογενής Κοινότητα πολιτών».

Με την απόφασή του της 30.6.2009 για τη συνταγματικότητα της Συνθήκης της Λισαβόνας, το ΓΣΚ προχώρησε περισσότερο. Διαβεβαίωσε την αρμοδιότητά του για την τελική κρίση της αρχής της υπεροχής, διακρίνοντας δύο είδη ελέγχων, τον έλεγχο υπέρβασης των αρμοδιοτήτων από τα όργανα της Ένωσης (*ultra vires*), ήδη από την «απόφαση Μάαστριχτ», και τον έλεγχο του σεβασμού της αρχής της εθνικής ταυτότητας. Η υπεροχή του εθνικού συνταγματικού δικαίου θα παραμένει έως ότου τα εθνικά συντάγματα θα αντικατασταθούν από ένα Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Μέχρις ότου, συγκροτηθεί ένας «ευρωπαϊκός δήμος»⁵, κύρια πηγή της «δημοκρατικής νομιμοποίησης» θα παραμένουν τα εθνικά κοινοβούλια. Μόνο στο εθνικό πλαίσιο,

⁴Brunner v. Treaty on European Union, Maastricht Judgment, 12.10. 1993.

⁵ Το ΓΣΔ δεν χρησιμοποίησε τον όρο Λαός λόγω της υπερβολικής του χρήσης από το χιτλερικό καθεστώς.

όπου ισχύει η αρχή «ένα πρόσωπο μια ψήφος», μπορεί να εξασφαλιστεί πλήρως η δημοκρατική αρχή. Η διαφύλαξη της απαιτεί να δοθεί προβάδισμα στην εθνική κυριαρχία. Η αρχή της υπεροχής της Ένωσης, παρ' όλη την ύπαρξη της δήλωσης αριθ. 17⁶, είναι υπεροχή εφαρμογής και όχι υπεροχή εγκυρότητας, όπως εκείνη ενός ομοσπονδιακού κράτους.

Με την «απόφαση Λισαβόνα», το ΓΣΔ ερμηνεύει την έννοια της εθνικής ταυτότητας, η οποία κατά το άρθρο 4.2 ΣΕΕ, «είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική δομή» των κρατών μελών. Ειδικότερα, εντοπίζει πέντε τομείς αρμοδιοτήτων, η μεταβίβαση των οποίων θα σημάνει τη *διάβρωση της κρατικής κυριαρχίας*. Οι τομείς αυτοί είναι: 1) στρατιωτική και αστυνομική δύναμη, 2) ποινικό δίκαιο, 3) φορολογική εξουσία, 4) η εγγύηση μιας δίκαιης κοινωνικής τάξης και 5) ό,τι συντελεί στη διατήρηση του εθνικού πολιτισμού, ιδίως το οικογενειακό δίκαιο, το σχολικό και εκπαιδευτικό σύστημα και το καθεστώς των θρησκευτικών κοινοτήτων.

Γενικά, τα κράτη πρέπει να διατηρήσουν ικανοποιητική *πολιτική αυτονομία* για αποτελεσματική δράση, κάτι που προϋποθέτει την εξασφάλιση της εθνικής αυτονομίας σε θέματα *προϋπολογισμού*. Όσον αφορά τη συνταγματική δομή, αυτή εκδηλώνεται στις αρχές της αξιοπρέπειας, της ομοσπονδίας, του κράτους δικαίου, της δημοκρατίας και του κοινωνικού κράτους.

Με βάση αυτή την προσέγγιση, το ΓΣΔ κρίνει αναγκαίο να ερμηνεύονται περιοριστικά διατάξεις της Συνθήκης της Λισαβόνας που μεταβιβάζουν αρμοδιότητες έχουσες επίδραση στην γερμανική συνταγματική ταυτότητα, όπως εκείνες που αναφέρονται σε θέματα ποινικού δικαίου ή των άμεσων επενδύσεων, στο πλαίσιο της Κοινής Εμπορικής Πολιτικής. Με αυτήν την «αιρετική» στάση, το ΓΣΔ καταλήγει να κρίνει ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι σύμφωνη με το Γερμανικό Σύνταγμα.

Στις 7.9.2011, το ΓΣΔ κλήθηκε να αποφανθεί, εάν η βοήθεια στην Ελλάδα και η σύσταση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας είναι σύμφωνη με το Γερμανικό Σύνταγμα⁷. Το ΓΣΔ έκρινε ότι αμφότερες οι πράξεις είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα, υπό την έννοια ότι δεν υπονομεύουν την αυτονομία του Κοινοβουλίου σε θέματα προϋπολογισμού. Επομένως, η δημοκρατική αρχή που απαιτεί οι θεμελιώδεις αποφάσεις εσόδων και δαπανών του δημόσιου τομέα να παραμένουν στη Γερμανική Βουλή δεν παραβιάστηκε⁸.

Στο πλαίσιο αυτό, η Γερμανική Βουλή δεν έχει την εξουσία να θεσπίσει διαρκείς μηχανισμούς που αναλαμβάνουν τις ευθύνες άλλων κρατών, η επίδραση των οποίων μπορεί να στερήσει τη Βουλή από τη δυνατότητα αποτελεσματικής πολιτικής δράσης. Κατ' αρχήν, η Βουλή δεν μπορεί να θεσπίσει *ένα αυτόματο μηχανισμό απεριορίστων μεταβιβάσεων κονδυλίων*, όμως μπορεί κατόπιν ειδικής κοινοβουλευτικής εγκρίσεως να συμμετάσχει σε σχήματα βοήθειας, *στο πλαίσιο πνεύματος αλληλεγγύης*, εντός της ΕΕ. Σε κάθε περίπτωση, το ΓΣΔ αναγνωρίζει ότι ελεγκτική του αρμοδιότητα δεν μπορεί παρά να περιοριστεί στον έλεγχο της *πρόδηλης υπέρβασης των εξουσιών από*

⁶ Σύμφωνα με τη δήλωση αυτή «Η Διάσκεψη υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι Συνθήκες και το δίκαιο που θεσπίζεται από την Ένωση βάσει των Συνθηκών υπερισχύουν του δικαίου των κρατών μελών, υπό τους όρους που ορίζονται στην εν λόγω νομολογία».

⁷ «Euroaid» judgment.

⁸ «...as a fundamental part of national sovereignty and a people's right democratically to determine its basic economic, social and cultural living conditions».

το Κοινοβούλιο. Έτσι, η έγκριση από το Κοινοβούλιο της συμμετοχής της Γερμανίας στον ΕΜΣ, με 170 δισεκατομμύρια ευρώ, δεν παραβιάζει το περιθώριο εκτίμησης που έχει. Η δικαιολογία της Γερμανικής Κυβέρνησης ότι ενδεχόμενη κατάρρευση του ευρώ θα έχει ανυπολόγιστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες φαίνεται ότι είναι βάσιμη. Το ίδιο ισχύει και ως προς την εκτίμηση ότι ακόμη και στην περίπτωση πραγματοποίησης του εγγυηθέντος κινδύνου, θα ήταν δυνατή η χρηματοδότηση των απωλειών μέσω αύξησης των εσόδων και των περικοπών στις κρατικές δαπάνες, καθώς και μέσω της έκδοσης μακροπρόθεσμων ομολογιών.

Συνολικά, φαίνεται ότι πάντοτε στο τέλος το ΓΣΔ δέχεται τις πολιτικές αποφάσεις της Γερμανικής Κυβέρνησης, παρ' όλη την εντυπωσιακή επιχειρηματολογία που αναπτύσσει, όσον αφορά τα όρια που της τίθενται εκ του Συντάγματος. Ωστόσο, μια πρόσφατη νομολογία που αφορά αφενός τον τρόπο άσκηση των αρμοδιοτήτων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), αφετέρου το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, φαίνεται να οδηγεί το ΓΣΔ να μεταβάλλει τη στάση και να επιδιώκει τη ρήξη με το ΔΕΕ.

3. ΡΗΞΗ

Είναι γεγονός ότι η «απόφαση Λισαβόνα» του ΓΣΔ δέχτηκε μεγάλη κριτική, ως θέτουσα ανυπερέβλητα εμπόδια στην διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με αποτέλεσμα στη μεταγενέστερη νομολογία του να λάβει μια ολιγότερο άκαμπτη θέση. Πράγματι, στην απόφασή του *Honeywell* (15.11.2011), όσον αφορά τον *ultra vires* έλεγχο των πράξεων της Ένωσης, εξάρτησε τη δική του παρέμβαση με την ύπαρξη μιας επαρκώς χαρακτηριστικής προσβολής του Γερμανικού Συντάγματος, η οποία συντελείται όταν η παραβίαση είναι πρόδηλη και οδηγεί σε μια δομικά σημαίνουσα αλλαγή στην κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και κρατών μελών, σε βάρος των τελευταίων.

Παρ' όλη αυτήν τη στάση, το ΓΣΔ έκρινε ότι η απόφαση Open Monetary Transactions (OMT) που έλαβε η ΕΚΤ το Σεπτέμβριο του 2012, περί αγοράς άνευ περιορισμών ομολόγων που θα εξέδιδαν Κράτη μέλη της ευρωζώνης με προβλήματα χρηματοδότησης, για να αποτραπεί η κατάρρευση της ευρωζώνης, ξεπερνά τις αρμοδιότητές της στον τομέα της νομισματικής πολιτικής, και ως πράξη οικονομικής πολιτικής ανήκει στη αρμοδιότητα των κρατών μελών. Αποφασίζει ωστόσο να παραπέμψει για πρώτη φορά τα σχετικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, στις 7.2.2014, επικαλούμενο ταυτόχρονα την τελική του ευθύνη, όσον αφορά το εάν μια τέτοια απόφαση που πλήττει την αυτονομία της Γερμανικής Βουλής σε θέματα προϋπολογισμού πλήττει την γερμανική ταυτότητα.

Την 16.5.2015 εκδόθηκε η απόφαση του ΔΕΕ, η οποία έκρινε ότι η ΕΚΤ ενήργησε εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της⁹. Αναμένεται η συνέχεια από το ΓΣΔ, με κύριο ενδιαφέρον το εάν θα ακολουθήσει την εν λόγω απόφαση του ΔΕΕ ή θα εφαρμόσει τη δική του αντίληψη για την μη εφαρμογή στη Γερμανία της απόφασης OMT, δηλαδή της υποχρέωσης της Γερμανίας να μην συμμετάσχει στην άμεση ή έμμεση εφαρμογή της απόφασης της ΕΚΤ, η οποία ωστόσο δεν χρειάστηκε να εφαρμοστεί.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί το δεύτερο πεδίο αντιπαράθεσης. Τα νεότερα σχετικά δεδομένα αφορούν την απόφαση *Melloni* που το

⁹Υπόθεση C-62/14, Peter Gauweiler etc v. Deutscher Bundestag.

ΔΕΕ εξέδωσε κατόπιν προδικαστικής απόφασης του Ισπανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (26.2.2013). Εν προκειμένω, το θέμα ήταν εάν οι Ισπανικές Αρχές, εκτελώντας Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, το οποίο εκδόθηκε από τις Ιταλικές Αρχές, όφειλαν να μην εκδώσουν τον ερημοδικασθέντα καταζητούμενο για δόλια χρεοκοπία, λόγω μη σεβασμού της δίκαιης δίκης, στο βαθμό που το Ιταλικό Ποινικό Σύστημα θεωρούσε ότι ο ερημοδικασθείς δεν δικαιούται αναθεώρησης της δίκης, αφού είχε εκπροσωπηθεί σε αυτή από δικηγόρο. Κατά το Ισπανικό ποινικό σύστημα, μόνο η φυσική παρουσία του ερημοδικασθέντος καλύπτει το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη. Το ΔΕΕ ήταν κατηγορηματικό. Δεν υπάρχει ερημοδικία, όταν ο κατηγορούμενος εκπροσωπείται από δικηγόρο, όπως το προβλέπει η απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 13.6.2002, για το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, έτσι όπως τροποποιήθηκε από την απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 26.2.2009. Όσον αφορά το άρθρο 53 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, το οποίο προβλέπει την εφαρμογή του καλύτερου επιπέδου προστασίας, σε περίπτωση πολλών διαφορετικών επιπέδων, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν μπορεί να υπονομεύσει την αρχή της υπεροχής των κανόνων της Ένωσης.

Σε συνέχεια της απόφασης αυτής που οδήγησε το Ισπανικό Συνταγματικό Δικαστήριο να αναθεωρήσει τη νομολογία του για το δικαίωμα της δίκαιης δίκης, επικαλούμενο σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ (ΕΣΔΑ), τη σκυτάλη ανέλαβε το ΓΣΔ. Σε μια πρόσφατη απόφασή του¹⁰, το ΓΣΔ έκρινε ότι δεν πρέπει να εκδοθεί πολίτης ΗΠΑ στην Ιταλία, σε εκτέλεση Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, όταν δεν εξασφαλίζεται η εκ νέου εκδίκαση της υπόθεσης σε περίπτωση ερημοδικίας, κάτι που συνάδει με τους σχετικούς κανονισμούς, όμως ως νομική βάση χρησιμοποιήθηκε το άρθρο 1 του Γερμανικού Συντάγματος, περί προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ερμηνεύοντας το άρθρο αυτό, η Διάταξη αναφέρεται στην αρχή της ατομικής ενοχής (εξατομικευμένη) που απαιτεί να λαμβάνεται υπόψη η προσωπικότητα του κατηγορούμενου, οπότε πρέπει να είναι παρών στη δίκη. Ταυτόχρονα, εντάσσει την αρχή της ατομικής ενοχής, η οποία συνδέεται με το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της αρχής του κράτους δικαίου, στην έννοια της απαράγραπτης συνταγματικής ταυτότητας.

Ωστόσο, καίτοι η απόφαση αυτή δεν συνιστά ρήξη, το όλο πλαίσιο θα μπορούσε να οδηγούσε σε αυτή, εάν το θέμα παρουσιαζόταν με τους όρους της απόφασης *Melloni*, δηλαδή εάν δεν καλύπτονταν οι απαιτήσεις του Γερμανικού Συντάγματος για αυτοπρόσωπη και όχι μέσω συνηγόρου παρουσία του κατηγορουμένου στη δίκη.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Καταληκτικά, η πρόσφατη νομολογία αφήνει ενδεχόμενα ρήξης, κάτι όμως που θα οδηγήσει σε ανατροπή όχι μόνο των δικαστικών σχέσεων, αλλά και των πολιτικών σχέσεων που αναπτύσσονται στην ΕΕ. Αυτό το ξέρει το ΔΕΕ, για αυτό και ενώ «γαυγίζει δεν δαγκώνει».

Όσον αφορά το ΔΕΕ, μια πρόσφατη απόφασή του, της 5.4.2016¹¹, αφήνει να φανεί μια μεγαλύτερη ευαισθησία στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η εκτέλεση Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης πρέπει να αναβάλλεται όταν συντρέχει πραγματικός κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης λόγω των συνθηκών κράτησης του οικείου προσώπου στο κράτος μέλος εκδόσεως του

¹⁰ Διάταξη της 15.12.2015-2 BvR 2735/14.

¹¹ C-404/15, C-659/15 PPU, PalAranyosi.

Εντάλματος, εν προκειμένω στα κράτη Ουγγαρία και Ρουμανία. Τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στον τίτλο Ι περί Αξιοπρέπειας του Χάρτη Προστασίας των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ το απαγορεύουν.

Με άλλα λόγια, η συνταγματική διαμάχη που φαίνεται να αναπτύσσεται μεταξύ ΔΕΕ και εθνικών δικαστηρίων, οδηγεί σε καλύτερα επίπεδα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και σε μια πιο σύμφωνη με τα πολιτικά δεδομένα της Ευρώπης πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.